

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2.
LXV. ÉVFOLYAM | SZÁM

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETTEL
KAPCSOLATBAN ÁLLÓ SZERZŐK ÍRÁSAI I.

Weisz Boglárka, Fodor Pál és Mércz András,
Szalai Ágnes, Czinege Szilvia, Ablonczy Balázs, Bódi Lóránt,
Zahorán Csaba és Molnár Antal értekezései

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja



ISSN 0040-9634

.....

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2.
LXV. ÉVFOLYAM | SZÁM

.....



ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

HU ISSN 0040-9634

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató
Nyomdai előkészítés:
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 2. szám

Tringli István Hatvanöt éves a <i>Történelmi Szemle</i>	169
TANULMÁNYOK	
Weisz Boglárka Buda város Aranybullája és középkori kiváltságai	171
Fodor Pál – Mércz András: Mi is veszett Mohácsnál? Oszmán-török veszteséglista az 1526. évi hadjáratról	193
Szalai Ágnes Erdély és a váradi vilajet határkonfliktusa 1671-1672-ben	237
Czinege Szilvia Széchenyi első műveinek lenyomata levelezésében	257
Ablonczy Balázs „Budapest nem tud méltó elhelyezést biztosítani”. Első világháború utáni menekült tisztviselők Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében	275
Bódi Lóránt Rend a szavakban: az antiszemitizmus és a zsidó népiértés a lexikonok tükrében (1889–1948)	291
Zahorán Csaba Nemzeti és nemzetállami ünnepek, gesztusok és ellengesztusok. Az első világháború végének és a trianoni békeszerződés aláírásának centenáriuma a szlovák, román és magyar emlékezetpolitikában 2018–2020 között	317
MÉRLEG	
Molnár Antal A magyar görögkatolikus történet(írás) a kálvária-úttól a sikertörténetig. Egy kiállítási katalógus tanulságai	327

TANULMÁNYOK

BUDA VÁROS ARANYBULLÁJA ÉS KÖZÉPKORI KIVÁLTSÁGAI

WEISZ BOGLÁRKA

THE GOLDEN BULL OF BUDA AND THE MEDIEVAL PRIVILEGES OF THE CITY

Alonside its main golden bull (*haub gulden bull*), another charter of privilege of the city of Buda was referred to as a golden bull. The former meant the diploma that King Béla IV issued in 1244 for the hospites of Pest, while the latter, conceded by the same king, already concerned the burghers of Buda and contained economic dispositions. Although the medieval archives of Buda have not survived, the privileges once stored therein can at least partly be reconstructed from the city lawbook and from references scattered throughout the extant charters. Altogether, 25 charters of privilege could be identified from the medieval period. Of these, only the charters of King Béla IV from 1244 and of Ladislaus IV from the year 1287 are known in full text, albeit only from later transcriptions. A charter of Charles have come down to us in mutilated form, while only a part of the charter issued by Ladislaus IV in 1276 has been preserved by another diploma. All that is known from the other charters of privilege are later citations, while the contents of the rest can be reconstructed from references only.

Keywords: medieval privileges, golden bull, Buda

Buda város jogkönyvének regiszterében három fejezet is említi a város királyoktól kapott kiváltságait:

„A. Itt kezdődik a budai városi jog alapján leírt jogkönyv valamennyi fejezetének a jegyzéke az aranybulla és sok más hatályos oklevél [...] alapján fogalmazva.” (... *in haltung der gulden bull...*)

„B. Az alábbiakat kell tudni Buda városának szabadságáról Béla király aranybullájának és több magyar király más, oklevélbe foglalt írásainak és megerősítéseinek [...] alapján.” (... *nach ausweisung der gulden bul...*)

„C. Most következik a Budán lakó kereskedők és kézművesek jogai, és valamennyi áru vízen vagy szárazföldön való megállításának joga az aranybulla tanúsága szerint,

Weisz Boglárka, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Középkori osztály, “Lendület” Középkori gazdaságtörténet kutatócsoport-vezető. A kutatást az NKFIH TKP 2021. NKTA-15. sz. projekt támogatta.

és több magyar király oklevelébe foglalt írásos bizonyossága és megerősítése alapján.”¹
 (... nach ausweisung der gulden bul...)

Az említett oklevelek közül egyedül az aranybullát² emeli ki a jogkönyv szerkesztője, melyet egy későbbi helyen fő aranybullának (*haub gulden bull*) nevez, és amely a város számára IV. Béla 1244. évi, a pesti *hospesek* részére kiállított privilégiumlevelét jelentette.³ A többi említett oklevél némelyikéből a jogkönyv helyenként idéz, máskor csak utal rájuk. E bejegyzések lehetővé teszik, hogy a város több olyan kiváltságleveléről is értesüljünk, melyek elvesztek. Buda középkori levéltára nem maradt fenn,⁴ de a budai jogkönyv és az oklevelekben szereplő utalások segítségével az ott őrzött kiváltságleveleket részben rekonstruálni lehet.

Az aranybulla

A pesti *hospesek* a tatárjárás idején elveszítették kiváltságlevelüket, IV. Béla pedig, mivel annak tartalma közismert volt, 1244-ben megújította azt.⁵ Az oklevél dátumsorában rendhagyó módon az uralkodási évet (*regni autem nostri anno nono*) követi a napi kelet (*octavo Kalendas Decembris*), ráadásul a keltezés e két eleme ellentmond egymásnak. A kilencedik uralkodási év alapján október 15. előtt kellett keletkeznie az oklevélnek, mivel IV. Béla 1235. október 14-től számította uralkodását, a napi dátum azonban november 24-nek felel meg. Szentpétery Imre ezt azzal magyarázta, hogy a napi keltezést utólag írták rá az oklevélre.⁶ Salamon Ferenc a napi keletben kimutatható hibát az oklevél hamisításának egyik jeleként értelmezte.⁷ Számos történész cáfolta Salamon érveit, bizonyítva az oklevél hitelességét,⁸ így joggal lenne feltételezhető, hogy a napi kelet valóban később került

- 1 Buda város jogkönyve. Közread. Blazovich László – Schmidt József. Szeged, 2020. [2., jav., bőv. kiad.] (Fundamenta Fontium Iuris Historici) 156., 157., 159., *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn.* Hrsg. Karl Mollay. Bp., 1959. (= OST.) 40., 41., 42.
- 2 A városok kiváltságlevelének aranybullaként történő értelmezéséhez lásd Weisz Boglárka: A városok Aranybullája. Havi Színes. 2022. november. <https://tti.abtk.hu/kutatasok/lendulet/kozepekori-gazdasag-tortenet/havi-szines/5055-a-varosok-aranybullaja>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 10.)
- 3 A jogkönyv katonaillesztésre és pénzváltásra vonatkozó rendelkezésein kívül az 1244. évi kiváltságlevél minden más intézkedése megtalálható a jogkönyvben, némely esetben hivatkozva is az aranybullára, máskor azonban az utalás elmarad, de a rendelkezés megegyezik az ott leírtakkal.
- 4 Kenyeres István: Buda középkori levéltára és Kolozsvár. In: *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700. Várostörténeti tanulmányok/Studii de istorie urbană.* Főszerk. Lupescu Makó Mária. Kolozsvár, 2018. 421–430.
- 5 1244. november 24. Neumann Tibor: Források Székesfehérvár középkori kiváltságainak történetéhez. In: Zsoldos Attila – Neumann Tibor: *Székesfehérvár középkori kiváltságai.* Székesfehérvár, 2010. (Közlemények Székesfehérvár Történetéből) 70–72.
- 6 *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke/Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica.* I/1–II/4. Szerk. Szentpétery Imre – Borsos Iván. Bp., 1923–1987. (= RA) 781. sz. Ez a vélemény a mai napig uralkodó, lásd pl. Neumann: Források Székesfehérvár, 107. 106. j.; Blazovich László: *Pest és Buda városok egy és ugyanazon Aranybullája.* [Kézirat.]
- 7 Salamon Ferenc: *Budapest története.* I–III. Bp., 1878–1885. III. 41.
- 8 Részletesen lásd Györffy György: *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig.* Bp., 1997. 137.

a dátumsorba, ez mind elhelyezkedését, mind a benne lévő „hibát” is megmagyarázná. Az, hogy a napi keltezés pótlása pontosan mikor és legfőképpen miért történt, nem állapítható meg. Az oklevél írásba foglalása kétséget kizáróan október 15. előtt történt, ezt a méltóságsor is alátámasztja. Nyitrai ispánként ugyanis Arnold szerepel, 1244. október 31-én azonban már Balduin viselte ezt a tisztséget.⁹ A méltóságsor alapján az is kideríthető, hogy június 15. után állították ki az oklevelet, mivel ebben az időpontban még Osl nembeli Benedek volt a győri püspök,¹⁰ a pesti kiváltságlevélben azonban a győri püspöki széket már üresedésben találjuk, miközben az erdélyi püspök még Artolf, aki Benedek utóda lett a győri püspökségben. Artolf erdélyi püspökségére a legkorábbi adat június 15-ről van, mindenesetre április 21-én az erdélyi szék még üresedésben volt.¹¹ A június 15. utáni írásba foglalást bizonyítja Vince váradi püspök személye is, akit ekkor még csak választott erdélyi püspökként említettek,¹² a pesti kiváltságlevélben és egy október 31-én kelt oklevélben már választott és megerősített püspökként szerepel a méltóságsorban.¹³ Azaz bizonyosra vehető, hogy a pesti *hospesek* kiváltságlevelét 1244. június 15. és 1244. október 15. között foglalták írásba. Az oklevélben olvasható napi kelet, azaz a november 24. mindenesetre I. Károly IV. Béla oklevelét átíró megerősítésében már szerepelt,¹⁴ így joggal feltételezhető, hogy olyan oklevelet mutattak be neki, amelyben ez már olvasható volt. A diplomát IV. Béla két példányban állította ki, az egyikre aranypecsétjét, a másikra kettős-pecsétjét helyezték. Ez alapján két magyarázat lehet a helytelen napi dátumra: az vagy a megpecsételés időpontját őrizte meg számunkra, vagy a kettős-pecsétes oklevél kiállításának dátumát. Bármelyikről is legyen szó, az oklevél hitelességét a helytelen napi kelet nem ingatja meg. A budai jogkönyv hatodik lapjára bemásolták Béla király aranybülláját,¹⁵ minden bizonnyal német fordításban, a szöveg azonban nem maradt fenn.

IV. Béla oklevelét – jelen ismereteink szerint – elsőként 1276. június 17-én IV. László erősítette meg, mégpedig oly módon, hogy újabb kiváltságokat is adott a városnak. Az utóbbi oklevél teljes terjedelmében nem ismert, I. János 1538. március 27-én kelt átíratából csak egy részlete maradt fenn,¹⁶ ezért nem tudjuk, kik kezdeményezték és kik számára írta át, illetve adta ki rendelkezéseit IV. László, de joggal gyanítható, hogy azt

9 Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11) 175.

10 Uo. 91.

11 Uo. 89.

12 RA 769.; Zsoldos: *Magyarország világi archontológiája*, 99.

13 1244. november 24. Neumann: *Források Székesfehérvár, 72.*; 1244. október 31. *Árpád-kori új okmánytár/Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I–XII. Közéteszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp., 1860–1874. (= ÁÚO) VII. 169.

14 (1323–1329.) *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára* (= MNL OL) Fényképgyűjtemény. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 255 658.

15 *Buda város jogkönyve*, 207. 66. §. Blazovich azt is lehetségesnek tartja, hogy az 1244. évi mellett más királyi oklevelek is szerepeltek a jogkönyv elején, azonban egyik kézirat sem őrizte meg ez(ek)e)t. Blazovich László: *Bevezető*. In: *Buda város jogkönyve*, 20–21.

16 *Cuspiniánus János beszéde, Budának 's véle Magyar Országának ezer öt száz negyven egyedik esztendőben lett romlása emlékezetére, és harmadik századára*. Kiad. Podhradczky József. Buda, 1841. 60–61. Szapolyai okleveléhez lásd Podhradczky József: *Buda és Pest szabad királyi városoknak volt régi állapotjáról*. Pest, 1833. 33., Kenyeres István: *Buda és Pest útja az 1703. évi kiváltságlevelig*. In: *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*. 1. Főszerk. Á. Varga László. Bp., 2006. 168–172.

már a budai *hospesek* kérték. A király okleveléből a szabad bíróválasztásra vonatkozó részt német fordításban, hivatkozva Lászlóra, a budai jogkönyv is hozza.¹⁷ Minden biztonnal IV. László ezen oklevelét használták fel Kassa 1347. évi kiváltságolásakor.¹⁸ Az 1276. évi oklevél ismert szövegrészlete – a Budára hivatkozó részek elhagyásával, illetve Kassára való cseréjével – megegyezik a kassai oklevélben fennmaradttal. A kassaiak oklevelének első fele az 1244. évi oklevél szövegét követi, mégpedig oly módon, hogy azokból bizonyos rendelkezéseket elhagyott.¹⁹ Joggal feltételezhető, hogy 1347-ben a kassaiaknak nem a budaiak mindkét oklevele – azaz az 1244. és az 1276. évi – szolgált mintaként, hanem csak az 1276. évi, amely megerősítette IV. Béla 1244. évi oklevelét is,²⁰ így egyedül is alkalmas volt erre. Ez az oklevél azonban nem maradt ránk, így nem tudjuk, hogy IV. László milyen formában erősítette meg IV. Béla oklevelét, azaz átírta azt, vagy csak utalva arra, annak rendelkezéseit sorolta fel, és ha ez utóbbi történt, akkor minden 1244. évi szabadság szerepelt-e benne, vagy egyes 1244. évi rendelkezések azért maradtak ki a kassaiak okleveléből, mert már IV. László 1276. évi privilégiuma sem tartalmazta azokat. Feltűnő ugyanis, hogy a budaiak IV. László 1276. évi oklevelének átíratására egyáltalán nem törekedtek (pedig joggal gyanítható, hogy azt már a budai *hospesek* kérték és kapták), vámmentességük bizonyítására minden esetben az 1244. évi kiváltságlevelet hozták fel, és, jóllehet azt a pesti *hospesek* számára állította ki IV. Béla, azt tekintették a maguk aranybullájának.

Már I. Károly sem IV. László 1276. évi megerősítését, hanem IV. Béla 1244. évi oklevelét írta át az elé járuló budaiak ([... *nostrj*] *de castro Novi Montis Pestiensis*) kérésére.²¹ A csonkán fennmaradt oklevelet Györffy György találta meg a zágrábi káptalan egykori levéltárában. E példány esetében még az is lehetséges, hogy az valójában I. Károly oklevelének egy 14. századi másolata. Az oklevél dátuma csak részben maradt fenn: *anno Domini millesimo trecentesimo viges[imo]*, így csupán annyi bizonyos, hogy a megerősítésre az 1320-as években került sor. A dátum további szűkítését a pecsételési záradék teszi lehetővé, mely szerint a privilégium megerősítésére a király *novi et autentici* -- --] pecsétjével került sor. Ez a formula I. Károly második nagypecsétjére utal, melynek használata 1323 januárjától mutatható ki.²² A budaiak számára IV. Béla kiváltságlevelét I. Károly tehát valamikor

17 Ost. 68. 24–25. §. A 24. paragrafus végén lévő, Lászlóra vonatkozó megjegyzés valójában a 25. paragrafusra vonatkozik, ahogy az a Cromer-féle kéziratban is olvasható. Podhradczky: *Buda és Pest*, 119. IV. László oklevelére hivatkozik még a 32. paragrafus is a bíróválasztással kapcsolatosan. Ost. 70.

18 1347. július 28. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350)*. I. Ed. Ľubomir Juck. Bratislava, 1984. (= VMMSI.) 148–149.

19 Zsoldos Attila: *Kassa útja az 1347. évi kiváltságolásig*. In: *Kassa az európai történelem kontextusában*. Szerk. Hajdu Mária – Bartoš Martin. Kassa, 2014. 37–39.

20 *Cuspiniánus János beszéde*, 60.

21 (1323–1329.) MNL OL DF 255 658. Az 1244. évi, kettőspeccséttel megerősített oklevelet mutathatták be a budaiak Lodomér esztergomi érsek előtt, aki a város és az óbudai káptalan között, a vámszedés miatti pereskedés során hozott, 1295. október 20-án kelt ítéletében idézte is IV. Béla okleveléből a vámmentességre vonatkozó részt. *Budapest történetének okleveles emlékei/Monumenta diplomatica civitatis Budapest*. I–III/3. Szerk. Gárdonyi Albert – Kumorovitz Lajos Bernát. [Gyűjtését kieg., s. a. r. Csánky Dezső.] Bp., 1936–1988. (= BTOE) I. 297.

22 1322 decemberében I. Károly még első pecsétjét használta (vö. 1322. november 17. MNL OL Mohács előtti gyűjtemény. *Diplomatikai Levéltár [= DL] 1780.*, 1322. december 15. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. I–XVII. Ed. Tade Smičiklas – Marko Kostrenčić. Zagrabiae, 1904–1981. IX. 99.), 1323 januárjá-

1323. január 1. és 1329. december 31. között írta át és erősítette meg. Mivel a méltóság-sorból egyedülként olvasható név – György – viselője a szerémi püspökkel lehet azonos, aki 1313 és 1333 között töltötte be ezt a pozíciót,²³ a dátum további szűkítésére az oklevélrészlet segítségével nincs lehetőség.

I. Károly ezt követően minden bizonnyal még egyszer átírta az 1244. évi oklevelet. 1502–1503-ban ugyanis, amikor Pest és Buda között a lerakatjog körül vita alakult ki, a budaiak 18 oklevelet mutattak be, köztük I. Károly két pecséttel ellátott oklevelét is, mely megerősítette Buda lerakatjogra vonatkozó valamennyi szabadságát, továbbá azt az oklevelet is, amelyet a per folyamán elfogadhatatlannak (*unrecht*) akartak nyilvánítani.²⁴ Ez utóbbi minden bizonnyal az 1244. évi oklevél lehetett, melyben először szerepel a lerakatjog biztosítása, azonban nem a budaiak, hanem a pesti *hospesek* számára, ezért is lehetett ez kevésbé alkalmas a budaiaknak a pestiekkel szemben igazuk alátámasztására. Az I. Károly által kiállított oklevelet Fügedi Erik 1310 és 1336 közöttre keltezte.²⁵ Az 1310. évet ugyan nem magyarázza meg (véltetően Károly 1309. évi koronázásával hozható összefüggésbe), de az 1336. évi *ante quem*et az I. Károly által életbe léptetett, a cseh területekről Budára vezető csökkentett vámtarifájú útra vonatkozó kiváltságlevél határozta meg.²⁶ Más véleményen van Skorka Renáta, aki szerint 1323 és 1330 között került sor az oklevél kiállítására, sőt, ő azzal számolt, hogy valójában egy véltetően 1309 körüli megerősítés már megelőzte ezt.²⁷ Skorka abból indult ki, hogy a budaiak 1503-ban I. Károly két pecséttel megerősített oklevelét mutatták be, melyen az első pecsét mellett feljegyzés is olvasható volt, ami arra utalt, hogy I. Lajos megerősítő záradékkal látta el az oklevelet. 1363-ban I. Lajos pecsétje a boszniai hadjárat során elveszett, ezért 1364–1366-ban a király megerősítette saját korábbi, második pecsétjével és apja első két pecsétjével (1301–1330) kiadott okleveleit. Az eljárás során több esetben megerősítő záradékot vezettek fel az oklevelekre, avagy egy új oklevél kiállítására került sor,²⁸ jelen esetben az első lehetőség érvényesült. Az első pecsétet 1323-ig használta I. Károly, a második az 1330. évi havasalföldi hadjárat során tűnt el.²⁹ Skorka szerint erre utal a budai jogkönyv, amikor arról

ban azonban már új pecsétjét (1323. január 4. MNL OL DF 250 588., 1323. január 23. MNL OL DL 1961.). Vö. Gárdonyi Albert: I. Károly király nagypecsétjei. *Turul* 25 (1907) 36.

23 Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5) I. 73.

24 Ost. 204. 444. §.

25 Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok. In: uő: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Bp., 1981. 503. 121. j.

26 1336. január 6. *Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez*. II. *Külkereskedelem (1259–1437)*. Szerk., történeti jegyz. készítette Weisz Boglárka. Bp., 2021. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) (= FaRM II.) 42–46.

27 Skorka Renáta: A budai jogkönyv lerakatra vonatkozó artikulusainak keletkezési története. In: *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Weisz Boglárka. Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 372–373.

28 *Anjou-kori oklevéltár*. I–XV., XVII–XXXVIII., XL., XLII., XLVI–XLIX., L. Szerk. Kristó Gyula et al. Szeged–Bp., 1990–2020. (= Anjou oklt.) XLVIII. 491–506., XLIX. 348–352., L. 484. Vö. Grün [Gárdonyi] Albert: I. Lajos király megerősítő záradéka. *Turul* 19 (1901) 29–33.

29 Grün [Gárdonyi]: I. Károly király, 44.

számol be, hogy a király pecsétjét ellopták (*verstollen*), így I. Károly budaiak által bemutatott oklevélét a második nagypecsét idejére keltezi.

Annak ellenére, hogy a jogkönyv szövege úgy fogalmaz, „a kétpecsétes oklevél, amelyet Károlytól kaptunk”,³⁰ nem biztos, hogy az okiraton mindkét pecsét esetében Károly hitelesítő jelét kell keresnünk. A jogkönyv szövege ugyanis azt állítja, hogy az oklevélen levő feljegyzésben az olvasható, hogy az uralkodó pecsétjét ellopták, és azon oklevelek, amelyeket a másik pecséttel is elláttak, minden vonatkozásban érvényesek.³¹ Ezt az utólagos megerősítési záradékot azonban csak I. Lajos okleveleinek megújításakor használták, I. Károly harmadik nagypecsétjével utólag megerősített oklevelekben nem, ott csupán annyit írtak az előző pecsétről, hogy az a havasalföldi hadjárat során eltűnt.³² A jogkönyv nem említi I. Lajost, a kérdéses oklevélről pedig azt állítja, hogy utólagos megerősítési záradéka csupán néhány soros megjegyzés (*etlech zeill klaine geschrift*) volt. A bosnyák hadjárat során ellopott pecsétről szóló Lajos-féle pecsételési záradék azonban egy hosszabb szöveg, tulajdonképpen egy oklevél. Ez az ellentmondás azonban feloldható, ha azt feltételezzük, hogy a jogkönyv 1503 körül készült bejegyzések az oklevél plicáját nem hajtották le, így a megerősítő záradéknak csak egy része, néhány sora volt olvasható, ráadásul a hangsúly a korábbi, azaz I. Károly-oklevélen volt, így érthető, miért hallgat a jogkönyv I. Lajos megerősítéséről és arról, hogy a második pecsét Lajosé. Éppen ezért az az információ, melyet a budai jogkönyv tartott fenn, sajnos nem segít I. Károly oklevelének datálásában. Ráadásul, jóllehet I. Lajos apja harmadik pecsétjével kibocsátott okleveleinek megerősítését nem írta elő, s mégis van arra példa, hogy azt megtette,³³ így még abban sem lehetünk bizonyosak, hogy a budaiak oklevele valóban csak I. Károly első vagy második nagypecsétje alatt kelt oklevél lehetett. Az azonban bizonyos, hogy azt I. Lajos valamikor 1364–1366 között megerősítő záradékkal hitelesítette. Feltételezhető az is, hogy I. Károly oklevele azt követően kelt, hogy a budaiak átírták vele az 1244. évi oklevelüket, mert közel azonos időpontban nem lett volna értelme azt is belefoglalni. Mivel az 1244. évi oklevél átírására, ahogy azt már mondtuk, 1323–1329 között került sor, az sem lehetetlen, hogy a második nagypecsét elvesztése után (1330) került erre sor, amikor a kiváltság érvényben tartása miatt szükséges volt a korábbi privilégiumok megerősítése az új pecsét alatt. És bár az 1336. évi csökkentett vámtarifájú út végállomása Buda, a város ekkorra már kialakult központi szerepe a (kül)kereskedelemben nem igényelte, hogy ezen kiváltságok megerősítése 1336 előtt megtörténjen, igaz, az valóban megkönnyíthette a város helyzetét.

I. Károly budaiaknak adott oklevele a lerakatjogra vonatkozóan minden szabadságot megerősített (*pesttettiget uns alle fraiheit der Niderlag*), az 1244. évi aranybullát is, miközben a hangsúly minden bizonnyal azon volt, hogy a budaiaknak (*uns*), azaz az ő kérésükre és számukra erősítette meg ezeket a kiváltságokat a király. Ezzel tudták bizonyítani, hogy az 1244. évi oklevél, valamint más, ma már ismeretlen, lerakatjogra vonatkozó oklevelek,

30 Ost. 204. 444. §.

31 Uo.

32 Grün [Gárdonyi]: I. Lajos király megerősítő záradéka, 30.

33 Pl. 1334. július 25. MNL OL DL 77 333., 1335. november 2. Uo. 2499., 1335. november 8. Uo. 2946.

jóllehet az 1244. évit a pestiek a sajátjuknak követelték,³⁴ valójában őket, azaz a budaiakat illeti, ők éltek vele és ők bírnak annak legkorábbi megerősítésével. Abban ugyanis bizonyosak lehetünk, hogy a pestiek a 15. század közepéig nem tudták egyetlen uralkodóval sem átíratni IV. Béla oklevelét.

Sajnos semmi bizonyosat nem lehet tudni azokról a kiváltságlevelekről, amelyeket I. Károly az aranybulla mellett megerősített, de talán joggal gyanítható, hogy azok között lehetett IV. Béla egy másik, a budai jogkönyvben szintén aranybullának (*in der gulden bull kunig Bele*) nevezett kiváltságlevele.³⁵ Ebből a jogkönyv szövege idéz is: „Elrendeljük, hogy körükben senki a másik mesterségét ne űzze, mert akkor az nem tud dolgozni, hanem mindenki elégedjék meg a maga tevékenységével.”³⁶ A kérdéses oklevelet, ahogy azt Skorka Renáta meggyőzően bizonyította, IV. Béla 1255 júliusában bocsátotta ki.³⁷ Vélhetően ugyanezen oklevél egy másik rendelkezése a kereskedőkre vonatkozott, legalábbis a budai jogkönyv IV. Béla aranybullájából (*in der gulden bull*) egy ilyen intézkedést is idéz: „továbbá a kereskedők a kalmárokkal együtt boltjaikban vagy kalmárboltjaikban kereskedhetnek, és egyebütt sehol”.³⁸ Elképzelhető, hogy ugyanezen privilégium tartalmazta IV. Béla azon rendelkezését is, mely szerint a mészárosok a levágott állatokról származó bőrt csak a mészárszékekben, a húsok mellett árusíthatták. IV. Béla privilégiumára a budai tanács által 1481. május 2-án kibocsátott, német mészárosoknak szóló céhlevél hivatkozott.³⁹ Két másik, szintén a kereskedelemhez kötődő rendelkezés is olvasható a budai jogkönyvben, melyek a szerkesztő szerint azonban már Béla privilégiumában (*in privilegio kunig Bele*) – és nem aranybullájában – szerepeltek.⁴⁰ Az egyik szerint Béla a hamis súlyokat, mérleget és rőföket használókat eltiltotta Budán a kereskedelemtől,⁴¹ ahogy a kereskedői jogok egy évre történő felfüggesztésével büntette az uralkodó oklevele azokat is, akik olyan árut akartak áruba bocsátani, ami nem az övék volt.⁴² Elképzelhető, hogy e két utóbbi rendelkezés egy privilégiumlevélből származik, mivel pedig az aranybulla megnevezést az 1244. évi oklevélnél, ahol annak tartalmát teljes egészében ismerjük, következetesen alkalmazta a jogkönyv szerzője, éppen ezért feltételezhető, hogy a privilégiumra való

34 „... die fl. wull, so wier habenn van kwnig wella, ier wer, vnd alle freihait, so wie hieten, alle ier weren...” OST. 205. 445. §.

35 Uo. 86. 65. §.

36 [Skorka Renáta fordítása.] Skorka Renáta: Ki dolgozzék más helyett? A budai jogkönyv 65. artikulusanak tanulságai. In: *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Kádas István – Weisz Boglárka. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 327.

37 1494. május 23. MNL OL DF 246 208. Részletesen lásd Skorka: Ki dolgozzék, 324–325.

38 OST. 88. 70. §.

39 *A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei/Zunftbuch und Privilegien der Fleischer zu Ofen aus dem Mittelalter*. Szerk. Kenyeres István. Bp., 2008. (Források Budapest Közép- és Kora-Újkori Történetéhez 1) 333., 359.

40 Kubinyi András egy oklevélből származónak feltételezte a rendelkezéseket, amit vásárrendeletként (*Marktordnung*) értelmezett. András Kubinyi: *Die Anfänge Ofens*. Berlin, 1972. 86–88., Kubinyi András: Buda kezdeti. In: uő: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I–II. Bp., 2009. (Várostörténeti Tanulmányok XI/1–2) I. 88–91. Ezt a későbbiekben is fenntartotta, de egyéb rendelkezéseket is lehetségesnek tartott benne. Kubinyi András: A középkori budai mészároscéh. In: *A budai mészárosok*, 18.

41 *Buda város jogkönyve*, 213–214. 85. §.

42 Uo. 214. 86. §.

hivatkozás már egy harmadik, IV. Béla által kiadott oklevelet rejt. Ez a két, IV. Béla nevéhez köthető privilégiumlevél azon szabadságokat megőrző oklevelek között lehetett, melyeket a budaiak I. Károllyal átírtak, és kereskedelemhez való kapcsolódásuk alapján alkalmasnak találták arra, hogy a lerakatjoghoz kötődő kiváltságokként tartsák őket számon. Ezeket már minden bizonnyal ők kapták, és nem olyan kiváltságlevelek voltak, melyeket eredetileg a pesti *hospesek* nyertek el.

I. Károly megerősítő oklevelein kívül az 1244. évi kiváltságlevél egyéb átírásait is ismerjük, ezek azonban eredeti formában nem maradtak fenn, csak Szapolyai István nádor 1496. évi ítéletlevele említette azokat, és közölte tartalmi kivonatukat. Hédervári Lőrinc nádorként írta át IV. Béla 1244. évi oklevelét, melyről megállapította, hogy Budára és Pestre egyaránt vonatkoznak. A nádor oklevelét Albert király más oklevelek mellett átírta, majd ezt a pesti polgárok 1446. június 15-én a pesti országgyűlésen a rendekkel is átírták.⁴³ Albertet 1437. december 18-án választották a rendek magyar királlyá, 1438. január 1-én koronázták meg, 1439. október 27-én pedig már meghalt, így oklevele a két utóbbi időpont között kelt. Hédervári Lőrincet Zsigmond 1437. március 7-én nevezte ki nádornak, így az ő oklevele csak ezt követően kelhetett. Mivel a nádori oklevél az 1244. évi kiváltságlevél mindkét városra érvényes voltát volt hivatott bizonyítani, olyan ügy állt a háttérben, melyben a budaiak és a pestiek közösen léptek fel, így erőteljes a gyanú, hogy vámmentességük minél korábbi voltának bizonyítására törekedhettek. Ország Mihály nádor 1477. június 29-én írta át az 1244. évi kiváltságlevelet. A nádori oklevél a nagyváradi vámperhez kapcsolódóan születhetett, és azt volt hivatott bizonyítani, hogy Budát is Pestnek hívják, így az 1244. évi oklevél ugyanúgy vonatkozik rá, mint Pestre.⁴⁴

A nagyváradi vámper kapcsán már előkerült korábban is az 1244. évi oklevél. Mátyás király 1476. szeptember 11-én kiadott okirata szerint az erdélyi királyi városok és a váradi káptalan között per alakult ki a Váradon, a püspök Vadkert utcájában tartott sokadalom vámja miatt. A peres eljárásba a budai polgárok is bekapcsolódtak, és bemutatták IV. Béla 1244. évi oklevelét, mégpedig annak kettőspeccséttel megerősített példányát. Király Gergely az óbudai apácákat képviselve kérte Mátyást, hogy IV. Béla budai polgároknak adott kiváltságleveléből három rendelkezést, a vámokra, a csebrekre és a házakra vonatkozó részt az óbudai apácák számára foglalja írásba, amit az uralkodó meg is tett. Az idézett rendelkezések szó szerint megegyeznek az 1244. évi oklevél ma ismert szövegének rendelkezéseivel.⁴⁵

II. Ulászló 1492. november 24-én két könyv alakú privilégiumot bocsátott ki, melyre függőpecsétjét illesztették. Az egyiket a budai polgárok, a másikat a pesti polgárok részére, és mindkettőben szerepelt az átírt oklevelek között IV. Béla 1244. évi oklevele, más, Buda és Pest városok kiváltságait tartalmazó oklevelekkel együtt.⁴⁶ A két oklevél a nagyváradi vámperhez kapcsolódhatott, valójában nem kiváltság-, hanem ítéletlevél lehetett, erre

43 1446. június 15. Neumann: Források Székesfehérvár, 76–77.

44 1477. június 29. Uo. 72–73.

45 ÁÚO VII. 172–173. Ezen eljáráshoz kapcsolódott Ország Mihály 1476. szeptember 27-én kiadott oklevele, mely a budai és pesti polgárok vámmentességét ismerte el. Neumann: Források Székesfehérvár, 77–78.

46 1492. november 24. Neumann: Források Székesfehérvár, 73–74.

utal Szapolyai 1496. évi ítéletlevelében, amikor a pecsétről megjegyzi, hogy azt „őfelsége Magyarország királyaként a bíróságon használja” (*quo sua maiestas ut rex Hungarie in iudiciis utitur*);⁴⁷ valamint az, hogy az Ulászló által átirat oklevelek a budaiak és a pestiek vámmmentességét volt hivatott alátámasztani.⁴⁸ II. Ulászló oklevelének a nagyváradi vámperthez kötését támasztja alá, hogy ugyanezen a napon az uralkodó, hasonlóképpen bírói pecsétjével három másik ítéletlevelet is kiállított. Solymosi László a nagyváradi káptalan nevében érvényteleníteni próbálta ugyanis Gúti Ország Mihály nádor 1478. évi váradi vámpert lezáró ítéletlevelét az erdélyi szász városokkal szemben, azonban eredménytelenül. A szász városok közül ma már csak a szebenieknek,⁴⁹ a beszterceieknek⁵⁰ és a kolozsváriaknak⁵¹ kiállított ítéletlevél egy-egy példánya maradt fenn (ez utóbbi csak átiratban), de feltételezhető, hogy Brassó – mely szintén személyesen képviseltette magát a perben – is kaphatott saját városi levéltára számára az ítéletről oklevelet. A perben a szász városok mellett Buda városát Ádám György bíró, valamint Malosos Miklós és Kis Demeter esküdtek, Pestet Szegedi Pál bíró, míg Kassát és Bártfát kécsi Fuló András megbízóvaléll képviselte. A budai és a pesti bíró felbukkanása a perben joggal kelti fel a gyanút, hogy ugyanezzel a dátummal az uralkodó e két város számára ugyanezen per kapcsán állította ki oklevelét, és ennek tartalmi átirata maradt fenn a zsitvatői vámpert ítéletlevelében. Tartalmilag természetesen nem egyezett meg teljes mértékben a szász városok oklevelével, mivel más privilégiumok szolgáltak vámmmentességük bizonyítékául. Az ítéletről Bártfát Borsvai Benedek királyi jogügyigazgató 1492. december 26-án kelt levelében tájékoztatta, melyből kiderül az is, hogy a váradi káptalan a bártfaiakkal is pereskedett, azaz nem volt véletlen a megjelenésük – ahogy a többi, nem szász városé sem – a per során, és egy ítéletlevelet más városokhoz hasonlóan Bártfa is szeretett volna kieszközölni.⁵²

A zsitvatői vámpert 1496. évi ítéletlevele szintén átirta IV. Béla király budai és pesti polgárok által bemutatott 1244. évi oklevelét,⁵³ melynek teljes szövege is ezen átirásból ismert. I. Károly csonkán fennmaradt átirat oklevelében IV. Béla király oklevelének részletei kisebb, elsősorban az írásmódot érintő eltéréseket leszámítva, szó szerint megegyeznek a teljes szövegű átirásával. Ezeket túl joggal feltételezhető, hogy Mátyás király is megerősítette az 1244. évi kiváltságlevelet, miután 1498. június 30-án Buda város tanácsa II. Ulászló kérésére a karánsebesiek számára átirta oklevelei közül azok egyes részleteit,

47 1492. november 24. Neumann: Források Székesfehérvár, 73. [Magyar fordítása uo. 108.] II. Ulászló 1490–1492 között titkos- és bírói pecsétet használt, a kettőspeccsét csak 1493 nyaratól mutatható ki. A kiváltságleveletet a titkospeccséttel erősítették meg, kivéve azon eseteket, amikor a titkospeccsét őrzője, Bakóc Tamás kancellár a királytól távol tartózkodott, ilyenkor valóban alkalmazhatták a bírói pecsétet. Neumann Tibor kutatása szerint 1492 novemberében Bakóc a királyi udvarban volt (II. Ulászló pecséthasználatahoz részletesen lásd Neumann Tibor: *Bakóc és Szatmári. Döntéshozatal és kancellária 1490–1497.* [Megjelenés alatt]), azaz ha kiváltságlevélről lett volna szó, az oklevelet a titkospeccséttel erősítették volna meg.

48 1492. november 24. Neumann: Források Székesfehérvár, 74.

49 Arhivele Naționale ale României. Sibiu. Magistratul orașului și scaunului Sibiu. Colecția de documente medievale. U II. 568. (Az MNL OL DF-ben nincs meg.)

50 MNL OL DF 247 417.

51 Uo. 281 188. [Az adatbázisban hibásan 1497. május 6-i dátummal.]; Arhivele Naționale ale României. Cluj. Fond Primăria Municipiului Cluj-Napoca. A 1. 404.

52 MNL OL DF 215 851.

53 1496. június 15. Neumann: Források Székesfehérvár, 70–72.

amelyek a karánsebesiek számára hasznosak lehetnek, mégpedig a bíró- és esküdtválasztásra vonatkozó rendelkezéseket, melyekről megjegyzik, hogy azokat Mátyás és László királyok⁵⁴ is megerősítették, illetve Zsigmond adományozta nekik. A budaiak oklevele idéz is IV. Béla aranybullájából, mégpedig a bíróválasztásra vonatkozó,⁵⁵ valamint a városban birtoklókra vonatkozó részt.⁵⁶ László (ismeretlen) okleveléből is idéztek, mégpedig a tolvajok, rablók és gyilkosok feletti ítélezésre vonatkozó passzust.⁵⁷ Mátyás egyik privilégiumából, mely a bírót a bírságból megillető részre vonatkozott, szintén szó szerint idéztek.⁵⁸ A budaiak átírták továbbá az 1402. évi felkelés után született királyi határozatokat, így Zsigmond király 1403. december 9-én kelt, a bíró- és esküdtválasztást szabályozó pátensét,⁵⁹ és az 1405. április 15-i oklevelét, mely András mészáros és társai büntetését taglalta.⁶⁰

További kiváltságlevelek

A budai jogkönyv három helyen hivatkozik IV. László kereskedelemhez kapcsolódó rendelkezéseit tartalmazó oklevelére vagy okleveleire. Kubinyi András szerint vélhetően mindhárom rendelkezés IV. László 1276. június 17-én kelt, IV. Béla 1244. évi oklevelét megerősítő és újabb rendelkezésekkel kibővítő okleveléből származik, melynek csak egy részét írta át Szapolyai János 1538-ban, s a jogkönyvben említettek kimaradtak az átírásból.⁶¹ A Szapolyai kancelláriájában fogalmazott oklevél azonban egyértelműen azt mondja, hogy az átírás IV. László oklevelének azon részletét teljes egészében közölte, mely a megerősítést követően új kiváltságokat és rendelkezéseket rögzített,⁶² és ezt erősítette a fentebb részletezett 1347. évi kassai kiváltságlevél szövege is, így bizonyosan kizárhatjuk, hogy a kereskedelmi intézkedések ennek az oklevélnek a részét képezték volna.

A jogkönyvben megőrzött és IV. László nevéhez kötött határozatok közül kettő – tartalmi összefüggésük alapján ítélve – bizonyosan ugyanazon oklevélből származik: az egyik

54 Nem tudható, melyik Lászlóra gondol az oklevél.

55 „Item ipsi maiorem ville eligant, quem volent et nobis electum presentent, qui omnes causas eorum mundanas debeat iudicare. Sed si per ipsum debita iustitia alicui non fuerit exhibita, ipse villicus et non villa debeat conveniri coram nobis, vel illo, cui duxerimus committendum. Is articulos habetur in nostra aurea bulla serenissimi principis domini domini condam Bele regis.” MNL OL DF 254 980.

56 „Preterea quicumque cum eis habitare voluerint habentes ibidem possessiones, cum eis teneantur servitia debita exercere, ut continentur ex iam fata aurea bulla Bele regis.” MNL OL DF 254 980.

57 „Preterea quicumque ratione furti, latrocinii vel homicidii extra civitatem Budensem exorti, Bude inventi fuerint et per iudicem ipsorum pro tempore constitutum et iuratos indicetur iuxta formam privilegii ipsorum et libertatem eorundem ab antiquo observatam ex indulgentia domini Ladislai regis.” MNL OL DF 254 980.

58 „Item ex litteris serenissimi principis domini quondam Mathie regis dive reminiscencie habetur. Dum et quicumque inter duos causantes per aliquem iudicem pro tempore constitutum birsagialis sententia iudicialiter prolata fuerit, de huiusmodi birsagiis idem iudex pro tempore constitutis sibi et parti causam obtinenti iuxta ritum et formam superinde hactenus observatam satisfactionem recipere valeat atque possit non obstante gratia nostre maiestatis per nos superinde cuipiam concessa.” MNL OL DF 254 980.

59 BTOE III/1. 181–182.

60 Uo. 188–189.

61 Kubinyi: A középkori budai mészárosceh, 18.

62 *Cuspiniánus János beszéde*, 60.

szerint a belföldi kereskedők a posztót nem vágthatják fel,⁶³ a másik szerint a vendégkereskedők, ha felvágják végeiket, akkor egy, a felvágottal azonos egész véget és egy márka ezüstöt fizetnek büntetésképpen.⁶⁴ A harmadik előírás esetében már nem állítható bizonyosan, hogy ugyanebből az oklevélből származik: e szerint bárki, aki a városi szabadságok megsértői érdekében a bírósághoz fordul, egy hónapon át nem kereskedhet.⁶⁵ Mindez azt jelenti, hogy IV. Lászlónak még legalább egy olyan oklevele volt a budaiak számára, mely nem maradt korunkra.

Az sem lehetetlen, hogy IV. László 1287. június 23-án kelt, a budaiak számára biztosított sokadalomtartási engedélyéhez⁶⁶ közeli időpontban keletkeztek a kereskedelmi rendelkezések. Ezen vásáradományozó oklevél hitelességét egyébként a kutatás kétségbe vonta,⁶⁷ Györffy György pedig olyan fogalmazványnak tekintette, mely alapján jogerős oklevél kiállítására végül nem került sor, ám Györffy mégis úgy vélte, hogy IV. László adhatott a budaiaknak engedélyt éves vásárra valamely ismeretlen időpontban, mert annak létét az 1290. szeptember 6-án kelt oklevelében⁶⁸ elismerte.⁶⁹ IV. László 1287. évi oklevele eredetiben nem maradt fenn, csak a budai tanács által a brassóiak számára 1364. december 20-án kiállított oklevélben található átiratból ismert.⁷⁰ A budaiak azért állították ki az oklevelet, mert I. Lajos a brassóiaknak a budai sokadalom mintájára engedélyezte az éves vásár tartását,⁷¹ és előírta a városnak, hogy írják át a brassóiak számára a maguk éves vásárának jogait és kiváltságait.

IV. László 1287. június 23-i oklevelének megfogalmazása felkeltheti a gyanút hitelességét illetően,⁷² mégsem hagyható figyelmen kívül, hogy nem egészen egy hónappal később, 1287. július 20-án IV. László oklevelében elismerte, hogy a budaiak sokadalom tartására kértek tőle engedélyt, ám nővére, Erzsébet kérésére – mivel az a margitszigeti

63 Buda város jogkönyve, 211. 76. §.

64 Uo. 213. 84. §.

65 Uo. 215. 90. §.

66 BTOE I. 228–230.

67 Az oklevelet Karácsonyi János hamisnak, Szentpétery Imre kétes hitelűnek tekintette. Karácsonyi János: *A hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig.* [A *Történelmi Tár* 1908. évi számában megjelent „Pótlások...”-kal kiegészítve. Szerk. Koszta László. Szeged, 1988.] Bp., 1902. 30.; RA 3449. sz.

68 BTOE I. 261.

69 Györffy: *Pest-Buda kialakulása*, 189.

70 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* I–VII. Hrsg. Franz Zimmermann – Carl Werner – Gustav Gündisch. Hermannstadt–Köln–Wien–București, 1892–1991. (= UGDS) II. 222–223.

71 A budai sokadalom mintájára megtartott éves vásárok engedélyezése I. Lajos korától jelenik meg. A legkorábbi, 1344. január 20-án Pozsony városának adott kiváltságlevél (*Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae, 1829–1844. [= CD] IX/1. 204.). A budai sokadalom mintájára kapott kiváltságlevelek felsorolását lásd Blazovich László: *A Budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek.* In: *Buda város jogkönyve*, 415–417. A listából kimaradt Beszterce (1353. április 24. UGDS II. 98.), Simontornya (1377. március 17. MNL OL DL 6413.), Kusaly (1384. április 13. *Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez.* I. *Belkeresedelem [1192–1437.]* Szerk., történeti jegyz. készítette Weisz Boglárka. Bp., 2020. [Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak] [= FaRM I.] 210–211.), Zólyom (1412. április 14. FaRM I. 301–303.) és a Szatmár megyei Károly (1387. április 24. *A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára.* Kiad. Gróf Károlyi Tibor. [S. a. r. Géresi Kálmán.] I–V. Bp., 1882–1897. I. 425.). Lásd még Weisz Boglárka: *Vásárok és lerakatok a középkori magyar királyságban.* Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 23.

72 Azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy csak átirásból ismert a szöveg.

apácák vámszedési jogát sérti – annak tartását megtiltotta, azt állítva, hogy a jóváhagyás ez időig nem történt meg.⁷³ Ez utóbbi megjegyzés alátámaszthatná ugyan a júniusi engedély hamisításának a lehetőségét, az egész szöveg ugyanakkor sokkal inkább annak valódiságát erősíti. A budaiak bizonyosan kértek ezt megelőzően vásártartási engedélyt a királytól, ez lehetett a június 23-i oklevél, mivel július 20. után nem lett volna értelme olyan oklevelet hamisítani a sokadalomtartásról, mely ez utóbbi dátum előtt kelt, mivel azt a király július 20-i rendelkezése érvénytelenítette volna. Bonyolítja a helyzetet, hogy éves vásárt bizonyosan tartottak már 1290 előtt Budán, mivel 1290. szeptember 6-án – az az évi vásár előtt – III. András a margitszigeti apácák kérésére állított ki oklevelet, melyben a Kisasszony napja táján tartott sokadalmon az apácák vámszedését biztosította.⁷⁴ Azaz legkésőbb 1289-ben ezt a vásárt már megtartották, és 1290-ben az apácák már nem annak megtartása ellen léptek fel, hanem vásárvámjuk biztosítása érdekében.

Amikor I. Lajos 1347. július 28-án két – az ünnepnapok megadása kivételével szó szerint megegyező – oklevelet bocsátott ki Kassa számára, melyekben két sokadalmat engedélyezett nekik, a vásárengedélyt a budai polgárok szabadságaival egyező formában (*ad instar huiusmodi libertatis fidelium civium et hospitum nostrorum Budensium*) biztosította az uralkodó.⁷⁵ A budaiakra való hivatkozás azonban nem valamiféle általános megfogalmazás volt az oklevélben – mint ahogy ezt több más esetben látjuk⁷⁶ –, hanem a kassaiak oklevelét a Buda éves vásárára vonatkozó, 1287. június 23-án kelt kiváltságlevél felhasználásával készítették el.⁷⁷ A budaiak 1287. június 23-án kelt oklevelének szövege szolgált mintaként Zsolnának az 1357. október 28-án írásba foglalt, Úrnapja ünnepétől számított két hétre engedélyezett vásártartási engedélyéhez is,⁷⁸ bár ez esetben joggal merül fel, hogy a mintát a kassaiak kiváltságlevele nyújtotta.⁷⁹

1331-ben I. Károly a budai várnak szintén éves vásárt engedélyezett a Szent János fővétele ünnepe (augusztus 29.) előtti és utáni 15-15 napra.⁸⁰ Az oklevél eredetije nem maradt fenn, csak 18. századi regesztája ismert, az éves vásár megtartása pedig további forrásokkal nem támasztható alá. A vásár időpontja közel esik a Kisasszony-napi vásár időpontjához, szinte annak meghosszabbításaként is értelmezhető, ennél többet azonban nem tudni róla.

73 BTOE I. 231–232.

74 Uo. 261.

75 1347. július 28. VMMS I. 149–151., 1347. július 28. Uo. 151–152.

76 Pl. 1353. április 24. (Beszterce) UGDS II. 98.; 1362. augusztus 25. (Galgóc) FaRM I. 133–134.; 1377. március 17. (Simontornya) MNL OL DL 6413.

77 Az oklevelek szöveg szerinti összehasonlítását lásd Weisz Boglárka: Kassa kereskedelmi életének jogi háttere. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. I–II. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. II. 905–908. A kassai privilégiumban a speciálisan Budára vonatkozó részek elhagyása mellett azonban az 1287-es budai oklevélről eltérő pontokat is találunk.

78 MNL OL DF 274 715.

79 Weisz: Kassa kereskedelmi életének, 901., 905–908.

80 Samuel Timon: *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transilvanicarum a nativitate...* Claudiopoli, 1764. 51.

I. Lajos azon kiváltságleveléről, mely szerint sem bel-, sem külföldi kereskedő árúját Budán túl nem viheti, hanem azt Budán adja vagy cserélje el,⁸¹ a király szebenieknek adott 1370. évi privilégiumából értesülünk,⁸² így ezt megelőzően kellett a budaiaknak hozzájutniuk. 1365-ben I. Lajos Buda bírójához, esküdtszékeihez és polgáraihoz intézett oklevele szerint a szebeniek és az erdélyiek áruikkal Bécsbe vagy bárhova máshova szabadon mehettek, de a budaiak őket áruik lerakására és kirakására kényszerítik. I. Lajos a szebenieket és az erdélyieket megerősítette a szabad jövés-menésben,⁸³ azaz mentesítette őket Buda lerakódásra vonatkozó kiváltsága alól, ami azt mutatja, hogy Buda 1365 előtt is rendelkezett már ilyen kiváltsággal a hazai kereskedők tekintetében.⁸⁴ 1361-ben az uralkodó a pozsonyiaknak biztosította: ha kereskedelmi árukat szállítanak Zárából és Dalmáciából Pozsony felé, minden vám és harmincad alól mentesülnek, mivel minden hazai kereskedő, aki árut hoz onnan, egyedül Budán köteles a harmincadot fizetni.⁸⁵ Míg tehát 1361-ben csak a harmincadfizetési kötelezettség szerepelt, 1365-ben már a hasonló kiváltság megadásakor a budaiak lerakodtatási jogára vonatkozó információt is megtaláljuk, amiből arra következtethetünk, hogy 1361 és 1365 között biztosította I. Lajos Budának a belföldi kereskedőkre vonatkozóan a kereskedelmi áruk lerakásának a jogát, valamint az áru továbbszállításának tilalmát, és ezzel Buda zárt lerakodtatási (*Sperrstapel*) joghoz jutott. Feltételezhető, hogy a külföldi kereskedőkre vonatkozóan már ezt megelőzően rendelkeztek olyan kiváltsággal, mely ugyanezt a jogot megadta nekik. Erre utal, hogy 1359-ben IV. Károly német-római császár és cseh király frankfurtiaknak írt levele arról ad hírt: a kereskedőit Krakkón, Budán és Bécsen keresztül nem engedik áthaladni (*nicht durch lezzet*),⁸⁶ amit csak úgy értelmezhetünk, hogy a kereskedők, akik alatt nyilván külföldi kereskedőket kell értenünk, ezen városokon túl már nem mehetnek ezekben az országokban. Az nem tudható, hogy a zárt lerakodtatási joghoz mikor juthattak hozzá a budaiak.

Zsigmond 1398. december 3-án kelt parancslevele szerint Buda városának volt egy olyan privilégiuma, amelyet a város tőle kapott, s amely szerint valamennyi kereskedő és mindazok, akik kereskedelmi áruikkal kereskedelmi célból akár kül-, akár Zsigmond országból Budán keresztül szállítják áruikat, azon túl nem viheti, nem adhatja el, hanem mind ezeket csak Budán teheti meg. A kerülő utakat választókat bárki elfoghatta, a lefoglalt árun pedig a királyi kincstár, a budaiak és a lefoglaló egyharmad-egyharmad arányban

81 1370. február 22. „... libertate civibus nostris Budensibus per nostram maiestatem gratiose ipsi concessa in eo, ut nullus mercatorum regni nostri predicti vel aliarum partium res suas mercimoniales ultra ipsam civitatem Budensem transportare vel deducere nequeant, sed in ipsa civitate Budensi vendere vel commutare aut ibidem reponere teneantur...” UGDS II. 339.

82 Ezek szerint a szebeni kereskedők Budáról Zára felé, vagy Zárából, Dalmáciából Buda felé bármely árujuk után ne fizessenek vámot, egyedül Budán harmincadot (1370. február 22. UGDS II. 337–339.).

83 1365. január 11. UGDS II. 223.

84 Megerősíti ezt egy másik, szintén a szebeniekre vonatkozó adat. I. Lajos 1367-ben megengedte a szebenieknek, hogy szabadon mehessenek Bécs, Prága, Zára vagy Velence felé, kereskedelmi áruikat bárhol lerakhatják és árusíthatják, figyelmen kívül hagyva Buda város szabadságait. *Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt*. II. *Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen 1224–1578*. Hrsg. Monica Vlaicu et al. Hermannstadt, 2003. 51.

85 1361. január 23. CD IX/7. 198–199.

86 1359. január 25. *Urkundenbuch der Reichsstadt Frankfurt*. I–II. Hrsg. Johann Friedrich Boehmer – Friedrich Lau. Frankfurt am Main, 1836–1905. I. 661.

osztozott.⁸⁷ A parancslevélben említett privilégium akár azonos is lehetne azzal, amelyre a budai jogkönyv hivatkozik, sőt, abból idéz is,⁸⁸ ahogy azonban a későbbiekben látjuk, két különböző oklevél lehetett. Ez elsőként a külföldre (Erdélyből, vagy az ország más területéről német vagy itáliai területek felé) szállított áruk kérdését szabályozza: ha a szállítás Budán keresztül történik, akkor a kereskedők nem vihetik az árut Budán túl, hanem azt ott kell valamilyen formában értékesíteni. Ezt követően a külföldről származó kereskedelmi cikkek ügyét (Bécsből vagy más városból, a német területekről, Lengyelországból, Csehországból, Oroszországból, Poroszországból, Itáliából, nevezetesen Velencéből) tárgyalja: ebben az esetben a rendelkezés szerint mindent kizárólagosan Budára kell szállítani. Végül IV. Béla 1244. évi kiváltságlevele lerakatra vonatkozó rendelkezésének a le- és felmenő hajókra vonatkozó része megerősítésére is külön utalás olvasható a jogkönyv ezen részletében. A jogkönyv szerint a budaiak felléphetek a rendelkezést megszegőkkel szemben.⁸⁹ A passzus a budai jogkönyv első részében található, így mindenképpen 1421 előtt keletkezett. Mivel a szabályozás mind a bel-, mind a külföldi kereskedőkre vonatkozott, az 1405. évi dekrétum azonban a belföldi kereskedőket mentesítette Buda lerakatjoga alól, és azt csak a külföldiekre vonatkozóan hagyta érvényben,⁹⁰ Zsigmond budai jogkönyvben megőrzött fentebbi szabályozása vélhetően ezt megelőzően kelt. Erős a gyanú, hogy 1402 őszén kaphatott ily kiváltságot Buda, miután Zsigmond az 1402. január 22-én más városoknak adott lerakatjog-engedélyeket⁹¹ visszavonta. Ennek csak az 1402. október 1-én Kassa városának kiállított példánya maradt fenn, benne a város régi lerakatjogának megújítása, igaz, csak a külföldi és az erdélyi kereskedők tekintetében, míg más hazai kereskedők mentesülnek alóla, kivéve a vámok és a harmincad megfizetését. A rendelkezés kihirdetését az uralkodó név szerint Budán és Lőcsén rendelte el,⁹² így joggal feltételezhető, hogy azon régi lerakatok között, amelyeket Zsigmond az oklevél szövege szerint meg akart hagyni, Budával és Lőcsével mindenképpen számolnunk kell. Joggal gyanítható az is, hogy mindkét város számára kiállított Zsigmond ugyanekkor egy-egy oklevelet, ezek azonban nem maradtak fenn. Ha valóban kapott Buda 1402 októberében Zsigmondtól oklevelet, annak tartalmát nem lehetséges rekonstruálni, bár nagy valószínűséggel szövege megegyezett a kassai példánnyal (leszámítva természetesen a Kassára való hivat-

87 „Unde cum ipsa civitas nostra Budensis vigore aliarum litterarum nostrarum privilegialium per nos [eidem] gratiose concessarum hac libertatis prerogativa potiatur, ut nullus mercator et alii quilibet homines cum eorum rebus mercimonialibus, cuiuscunque generis vel speciei existant, causa venditionis vel commutationis de regnis extraneis et specialiter de partibus regni nostri per ipsam civitatem nostram deportandis ultra eandem nostram civitatem deportare et deducere vel venditioni et emptioni aut commutationi exponere non valeant, neque possint, nisi civitate nostra in eadem...” FaRM II. 189.

88 Ost. 86–87. 67. §. Részletesen lásd Skorka: A budai jogkönyv lerakatra, 375–376.

89 „Auch wellen wir, das alle scheff, von oben vnd vntten komendt, sein mit yrrer kaufmanschaft pey den genandten vnseren purgeren, süllen daselbs sten vnd süllen haben ir niderlegung in verkauffen vnd wechsellen irerr guettter, vnd all kauflewt an dem selbigen gestat von derr selbigen stat vnd nicht weiterr süllen gen.” Ost. 87. 67. §.

90 *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. Ed. Franciscus Döry – Georgius Bónis – Vera Bácskai. Bp., 1976. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 11) (= DRH 1301–1457.) 199–200.

91 Vö. 1402. január 22. FaRM II. 193–206.

92 1402. október 1. Uo. 207–209.

kozást). Ennek azonban ellene mond, hogy az 1405. évi dekrétum szerint a külföldi és a hazai kereskedőkre addig egyaránt vonatkozott Buda lerakatjoga,⁹³ de elképzelhető, hogy a helyi kereskedőkre vonatkozóan a budaiak az 1402-ben kimondott megszorítást, hogy a lerakatjog csak az erdélyiekre vonatkozik, nem vették figyelembe.⁹⁴ A budai jogkönyv szövegében említett Zsigmond-féle privilégium, ahogy arra Skorka Renáta felhívta a figyelmet, nem a kereskedők, hanem a kereskedelmi áru származási helye szerint hozott rendelkezést,⁹⁵ és így valójában mind a hazai, mind a külföldi kereskedőkre egyaránt vonatkozott, sőt, a zárt lerakodtatási jog (*Sperrstapel*) valójában a többi lerakat (például a fentebb említett Kassa) működését is megkérdőjelezhette volna. Mivel ez azonban sohasem okozott gondot a korábbi időszakban sem, így ez ekkor sem jelenthetett problémát. Nem zárható ki azonban az a lehetőség sem, hogy éppen az 1405. évi törvény kiadása után kelt a budai jogkönyvben említett, Zsigmond királytól nyert kiváltságlevél, és éppen azért alkalmazta a szokatlan, a kereskedelmi áru származási helye szerinti megkülönböztetést a lerakatjog tekintetében, hogy a törvény szövegével ne ellentétes rendelkezést hozzon, ugyanakkor a budaiak el tudják érni, hogy a hazai kereskedőkre is érvényben tartsák lerakatjogukat.

A budai jogkönyv szerint a budaiak Zsigmond király kiváltságlevele (*in der freihait kunig Sigmund*) értelmében az udvarmesternek (*hofmaister*) évente hat vörös forintot fizettek, melynek harmadát a „régii budaiak” (*alten ofnerr*), azaz a pestiek adták.⁹⁶ Zsigmond 1405. évi városi törvénye értelmében az ajtónállómesternek (*magistrum ianitorum*) – aki 1381 óta egyúttal udvarmester is volt⁹⁷ – valóban évi hat forint járt, amit a királyi ajándékkal egyszerre kellett megadni.⁹⁸ A budai jogkönyv vagy erre a törvényre, vagy a Zsigmond által a budaiaknak adott kiváltságlevélre utalt. Buda városa ugyanis bizonyosan, más városokhoz hasonlóan, kapott egy példányt a törvényből. A fennmaradt források alapján Debrecen,⁹⁹ Eperjes,¹⁰⁰ Kassa,¹⁰¹ Rózsáhegy,¹⁰² Zsolna,¹⁰³ Hibbe,¹⁰⁴ Korpona,¹⁰⁵ Körmöc-

93 DRH 1301–1457. 199–200.

94 Teke Zsuzsa szerint az 1402 őszén bevezetett megszorítás Budára nem vonatkozott. Teke Zsuzsa: Adalékok Zsigmond várospolitikájához (1387–1405). In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk. Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Bp., 2004. (Monumenta Historica Budapestinensia 14) 229.

95 Skorka: A budai jogkönyv lerakatra, 375–376.

96 Ost. 65. 18. §.

97 Engel: *Magyarország világi archontológiája*, I. 48.

98 DRH 1301–1457. 201.

99 1405. MNL OL DF 278 785.

100 1405. április 15. Uo. 207 527. [Az oklevél ugyan a Pannonhalmi Levéltárban található, a hátlapon lévő egykorú kézzel írt *Eperies* egyértelműen utal arra, hogy Eperjes város példánya.]

101 1405. április 15. MNL OL DF 270 086.

102 1405. április 15. Uo. 271 849. [A hátlapon: civitas Rosumberk.]

103 1405. április 15. Uo. 274 694. [A plicán: pro Zelinen decretum generale.]

104 1405. április 15. Uo. 271 886. [A hátlapon: decretum generale pro opido Gybe.]

105 1405. április 15. MNL OL DL 42 840. [A hátlapon: pro civit(ate ...); a város neve olvashatatlan, felette későbbi kézzel: Corponensi.]

bánya,¹⁰⁶ Körös,¹⁰⁷ Miskolc,¹⁰⁸ Németlipcse,¹⁰⁹ Sárvár,¹¹⁰ Sopron,¹¹¹ Szeged,¹¹² Zágráb¹¹³ és Zólyom¹¹⁴ kapott egy-egy példányt, a városok köre azonban ennél szélesebb lehetett.¹¹⁵ Ugyanakkor a törvény keltét megelőzően, illetve követően Zsigmond egyes városoknak kiváltságlevelet is állított ki, melyek akár az újévi ajándékokat is szabályozták.¹¹⁶ Bizonyosak lehetünk abban, hogy több más település esetében is sor került hasonló privilégium kiállítására, még ha azok nem is maradtak fenn. Nem dönthető el tehát egyértelműen, hogy Buda is kapott-e 1405. áprilisában Zsigmondtól egy kiváltságlevelet, vagy a budai jogkönyv az 1405. évi törvény rendelkezését ismételte meg.

Zsigmond 1437. szeptember 30-án kelt, vámszedőkhöz intézett és I. János 1538. március 27-én kelt átiratából ismert parancslevele szerint elődei és ő maga is biztosította a budaiaknak, hogy nem kell vámot fizetniük.¹¹⁷ A parancslevél nem általánosságban szólt a vámszedőkhöz, hanem meghatározott személyeket szólított meg az uralkodó, mégpedig a Fehérvár és Győr közötti útvonalon elhelyezkedő móri, orondi, igari és pázmándi;¹¹⁸ a Budáról Győrön keresztül Pozsonyba vezető úton található bőnyi, banai, óvári, rajkai, pozsonyi, bicskei, bánhidai és környei;¹¹⁹ valamint a Duna partján vezető út komáromi, szőnyi, neszmélyi és visegrádi vámszedőinek szólt a parancslevél, ami jól szemlélteti azokat a legfőbb szárazföldi útvonalakat, amelyeken keresztül a budaiak közlekedtek. Zsigmond a budaiakat ért sérelemről a Pálóci Máté halála után a nádori széken folyó perek lefolytatását intéző Pálóci György esztergomi érsek és Bátori István országbíró okleveléből értesült. Máté 1437. januárjában hunyt el, Zsigmond pedig 1437. március 7-én már Hédervári Lőrincet nevezte ki nádorrá. Pálóci György nádori széken folytatott perekhez kapcsolódó kiadványai március 3. és március 16. között keltek,¹²⁰ azaz a budaiak 1437. februárjában vagy március elején fordulhattak hozzá panaszukkal. A parancslevélből nem derül ki minden kétséget kizáróan, hogy a budaiak Zsigmond királytól kaptak-e egy vám-

106 1405. április 15. MNL OL DF 235 586., 249 791. [A hátlapon: decretum pro civitate Cranpniciensis.]

107 Vö. 1405. április 15. Uo. 267 986.

108 1405. április 15. MNL OL DF 292 815. [A hátlapon: Myskoloch.]

109 1405. április 15. Uo. 271 801. [A hátlapon: decretum generale pro opido Teutunicali Lipche.]

110 1405. április 15. MNL OL DL 9031. [A több helyen lyukas példány hátlapján újkori kézzel: Sigmond priwilegiuma Sarwari vásájarul.]

111 1405. április 15. MNL OL DF 201 967. [A hátlapon: Soproniensis.]

112 1405. április 15. MNL OL DL 90 552. [A városra utaló feljegyzés a plicán ma már lekopott.]

113 Vö. 1461. január 21. *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonsk.* I–XI. Ed. Ivan Tkalčić. Zagrabiae, 1889–1905. II. 278–279.

114 1405. április 15. MNL OL DF 268 918. [A hátlapon: civitatis Antiquisoliis.]

115 Az 1405. évi törvénynapon megjelent városokról legújabbban Skorka Renáta – Weisz Boglárka: A városok ajándéka a Zsigmond-korban. In: *Városok és kiváltságolt települések a középkori Magyarországon.* Székesfehérvár, 2021. (Közlemények Székesfehérvár Történetéből) 108–109.

116 Uo. 107–108.

117 *Cuspiniánus János beszéde*, 61–64.

118 Weisz Boglárka: Gazdasági színterek a középkori Győrben In: *Győr története. I. A kezdetektől 1447-ig.* Szerk. Horváth Richárd. Győr, 2021. 197–198.

119 Uo. 197., 199.

120 C. Tóth Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és a helytartói intézmény története (1342–1562).* Bp., 2020. (Századok Könyvek) 82–83.

mentességre vonatkozó oklevelet, vagy a korábban elnyert kiváltságot erősítette meg számukra az uralkodó, esetleg a vámmentességet is tartalmazó 1244. évi okirat Zsigmond általi megerősítésének a nyoma maradt fenn az oklevélben.

Mátyás király Buda város külvárosába (*suburbium*), a Szent Péter mártír plébániaegyház környékére vámmentes sokadalom tartását engedélyezte.¹²¹ Mátyás oklevele nem maradt fenn, emlékét egy formuláskönyv őrizte meg, mely a vásár napját nem jegyezte fel, de az éves vásár bizonyosan megfelel a 16. század elején felbukkanó Péter és Pál apostol napján megtartott vásárnak,¹²² még akkor is, ha ezt II. Ulászló király is engedélyezte – ismeretlen időpontban – egy Mária Magdolna napján megtartott budai vásárral együtt, mégpedig úgy, hogy mindkettő vámmentes legyen.¹²³ II. Ulászló privilégiuma sem maradt azonban fenn, II. Lajos utalt rá abban az 1524. évi oklevelében, amelyben a margitszigeti apácák kérésére megszüntette a vásárok vámmentességét.¹²⁴

Feltételezhető kiváltságlevelek

Számos olyan kiváltsággal rendelkezett Buda városa, melyhez királyi kiváltságlevél volt szükséges, azonban ma már nem dönthető el teljes bizonyossággal, ki volt az adományozó. Budán a budai jogkönyv szerint csak két hetivásárt (*czwene rechte margktage*) tarthattak: szerdánként a németek a Boldogasszony-templom mellett,¹²⁵ pénteken a magyarok a Magdolna-templom mellett. Ugyanakkor – szokásból eredően (*von gewonhait*) – volt egy harmadik vásári nap is, a szombat.¹²⁶ A hetivásárok közül a szombati hetivásár alakult ki elsőként,¹²⁷ de a 14. század elején tudunk keddi vásárról is,¹²⁸ amely azonban a 15. század elején összeállított budai jogkönyvben már nem szerepel. A szombati lehetett az, amit már Pest is megtartott,¹²⁹ így arra a budaiak saját vásártartási engedéllyel vélhetően nem rendelkeztek, a többi vásárhoz azonban mindenképpen kapniuk kellett, mivel a Magyar Királyságban a vásártartás elengedhetetlen feltétele volt a királyi engedély. A szerdai hetivásárt már 1388-ban említették, így annak engedélyét ezt megelőzően szerezték meg a budaiak, a pénteki első említése a jogkönyvben tűnik fel, ami tehát az 1421. év előtti állapotokra utal.

121 *Formulae Solennes Styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim visitati. Quas in subsidium diplomaticae, ac veteris iurisprudentiae Hungariae potissimum practicae ante-Verböcziánae e coaevis codicibus manuscriptis collectas.* Ed. Martinus Georgius Kovachich. Pesthini, 1799. 532.

122 Boglárka Weisz: *Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom.* Bp., 2020. (Arpadiana 1) 177.

123 1524. július 13. MNL OL DL 23 972. Számos esetben előfordul, hogy egy vásárendélyt már megelőző korábbi, és az új uralkodói engedély nem is hivatkozik arra, hogy azt már elődje is engedélyezte.

124 Petrik Iván: A Nyulak-szigeti apácamonostor vámkonfliktusai Budával és Pesttel. In: *Urbs. Magyar Város-történeti Évkönyv.* 3. Fel. kiad. Á. Varga László. Bp., 2008. 231.

125 Lásd még 1388. február 15. MNL OL DL 7353.

126 Ost. 137. 227. §.

127 1320. július 24. MNL OL DL 40 389., 1448. április 16. Uo. 16 661.

128 1320. július 24. Uo. 40 389.

129 Mind Buda, mind Pest szombati vásárát említi. 1320. július 24. Uo.

A vörös viaszpecsét használatához szintén királyi engedélyre volt szükség. Buda városa kisebb pecsétjén¹³⁰ kezd el használni vörös viaszt, méghozzá – úgy tűnik – annak használatbavételétől kezdve. A vörös viaszt azonban nagypecsétjén, illetve függő pecsétként használt kisebb pecsétjein nem használta a város. A vörös kispecsét legkorábbi nyoma az 1326. február 1-én kiadott oklevélen látható,¹³¹ ahol azonban a pecsét nem maradt fenn. A legkorábbi, már pecsét-töredéket is tartalmazó oklevél 1346. június 16-án kelt.¹³² Nem ismert, hogy ekkoriban szükség volt-e külön királyi engedélyre a vörös viaszpecsét használatához, az azonban bizonyosan tudható, hogy nem minden város engedhette meg ezt magának, és a 15. századtól megjelennek azok az oklevelek, amelyek a városoknak a vörös viaszpecsét használatát engedélyezik. Kassa, Körmöcbánya és Pozsony esetében ezt Buda város szokása szerint engedélyezte V. László, majd Mátyás király.¹³³

A pénzverés a középkorban mindvégig királyi felségjog volt, a 14. századból mégis ismertek Buda város veretei, melyek kibocsátására az 1320-as évektől az 1350-es évekig került sor,¹³⁴ ami arra utal, hogy a város erre engedélyt kapott valamikor, vélhetően I. Károlytól, amelyet I. Lajos is megerősített.

A budaiaknak a fentebb felsorolt kiváltságleveleken felül számos privilégiumuk volt – elég csak a fentebb már említett, lerakatjoghoz kapcsolódó 18 privilégiumra gondolni –, amelyek azonban nemcsak ma nem ismertek, de nyomukat középkori oklevelekben sem találjuk.¹³⁵ Tanulmányunk ráadásul kizárólag a Buda városának adott kiváltságlevelekkel foglalkozik, a gyűjtés nem terjed ki azokra az oklevelekre, amelyeket a város lakóinak csak egy-egy szűkebb csoportja kapott. I. Lajos király egy oklevelére utal például Zsigmond király 1420. július 22-én kelt oklevele, mely szerint a budai mészárosok Budán a vásárokon és a szokott helyeken kis és nagy halakat árusíthatnak, ahogy a kereskedők vagy a hal-árusítók is.¹³⁶ Az I. Lajos privilégiumának nyomát fenntartó források alapján feltételezhető, hogy a király a budai mészárosoknak állította ki oklevelét, és ez lehetett a budai mészárosok céhlevele.¹³⁷

Buda középkori kiváltságlevelei közül egyedülként I. Károly 1244. évi kiváltságot megerősítő oklevele maradt fenn, az is azonban töredékesen, sőt, még az is felmerül, hogy a csonkán megőrződött oklevél egy 14. századi másolata a király oklevelének. A többi kiváltságlevél közül csak IV. Béla 1244. évi, pesti hospeseknek adott városprivilégiuma és IV. László 1287. évi sokadalomtartási engedélye ismert átírásból teljes szövegében, ezen

130 Kubinyi András: Buda város pecsétjének kialakulása. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*. 14. Szerk. A „Budapest története” Szerkesztőbizottsága. Bp., 1961. (Budapest Várostörténeti Monográfiái 22) 112.

131 1326. február 1. MNL OL DL 2350.

132 1346. június 16. Uo. 76 807.

133 1453. február 7. (Kassa) MNL OL DF 269 165.; 1456. április 14. (Körmöcbánya) Uo. 249 484.; 1459. február 2. (Pozsony) Uo. 240 434.

134 Huszár Lajos: *A budai pénzverés története a középkorban*. Bp., 1958. (Budapest Várostörténeti Monográfiái 20) 42–48.; Tóth Csaba: *Bardus, grossus, florenus. Pénzverés az Anjouk Magyarországon*. Bp., 2020. 53.

135 Kenyeres: Buda középkori levéltára, 422–423. A budai levéltár pusztulásához lásd uo. 429.

136 1420. július 22. *A budai mészárosok*, 338. Ugyanerre utal Buda városa 1424. április 12-én kelt oklevele (uo. 344.). Zsigmond pátenis oklevelében elismerte a budai mészárosok ezen jogát, 1420. november 26-án pedig privilégiumában is megerősítette ezt (uo. 340–341.).

137 Kubinyi: A középkori budai mészároscéh, 18–20.

kívül Mátyás sokadalomtartási engedélye is szinte teljes egészében megismerhető, míg IV. László 1276. évi megerősítő és újabb rendelkezéseket tartalmazó okleveléből az utóbbiak maradtak fenn. IV. Béla, Zsigmond és Mátyás egy-egy okleveléből a középkori források szövegrészeket tartottak fenn, a többi kiváltságlevélnek azonban leginkább csak egy-egy rendelkezése rekonstruálható a budai jogkönyvből vagy oklevelekből, igaz, nem szövetszerűen.

Buda városának ismert középkori privilégiumai

Uralkodó	A kiadás időpontja	A privilégium főbb rendelkezése	Fennmaradási forma	Fennmaradás helye
IV. Béla	1244. június 15. és 1244. október 15. között	a pesti hospesek városprivilégiuma	teljes szövegű átírás	1496. június 15., Szapolyai István nádor ítéletlevele
IV. Béla	1255. július	kézművesekre, kereskedőkre vonatkozó rendelkezések	idézetek	Buda város jogkönyve 65. és 70. § 1494. május 23., Buda város tanácsa
IV. Béla	1255 tájékán	kereskedelemre vonatkozó rendelkezések	Buda város jogkönyve hivatkozik rá	Buda város jogkönyve 85–86. §
IV. László	1276. június 17.	IV. Béla 1244. évi oklevelének megerősítése és új pontokkal történő kiegészítése	az átírás az oklevélnek csak egy részét közli	1538. március 27., Szapolyai János privilégiuma
IV. László	1287 tájékán	kereskedelemhez kapcsolódó rendelkezések	Buda város jogkönyve hivatkozik rá	Buda város jogkönyve 76., 84., 90. § (elképzelhető, hogy két oklevél)
IV. László	1287. június 23.	sokadalomtartási engedély	teljes szövegű átírás	1363. december 20., Buda város tanácsa
–	1320. július 24. előtt	vásártartási engedély (kedd)	háromvásáros kikiáltás	
I. Károly	1323–1329.	IV. Béla 1244. évi oklevelének megerősítése	töredékben fennmaradt eredeti vagy 14. századi másolat	
I. Károly	1323–1329 után	IV. Béla 1244. évi oklevelének és a lerakatjogra vonatkozó kiváltságoknak az átírása	Buda város jogkönyve hivatkozik rá	Buda város jogkönyve 444. §
I. Károly	1323 után	autonóm pénzverési jog	veretek	

Uralkodó	A kiadás időpontja	A privilégium főbb rendelkezése	Fennmaradási forma	Fennmaradás helye
I. Károly?	1326. február 1. előtt	vörös viaszpecsét használatának a joga	pecsét	Nem bizonyítható, hogy kiváltságlevéllel bírtak
I. Károly	1331	sokadalomtartási engedély	18. századi regeszta	
I. Lajos	1359 előtt	zárt lerakodtatási jog a külföldi kereskedők vonatkozásában	(következtetés)	1359. január 25., IV. Károly német-római császár oklevele
I. Lajos	1361–1365	zárt lerakodtatási jog a belföldi kereskedők vonatkozásában	(következtetés)	1365. január 11., I. Lajos oklevele a szebenieknek
I. Lajos	1364–1366	I. Károly oklevelét megerősítő záradékkal látja el	Buda város jogkönyve hivatkozik rá	Buda város jogkönyve 444. §
–	1388. február 15. előtt	vásártartási engedély (szerda)	háromvásáros kikiáltás	
Zsigmond	1398. december 3. előtt	zárt lerakodtatási jog a bel- és külföldi kereskedők vonatkozásában	Zsigmond hivatkozik rá	1398. december 3., Zsigmond parancslevele
Zsigmond	1402–1405 tájéka	zárt lerakodtatási jog a bel- és külföldről érkező áruk vonatkozásában	Buda város jogkönyve idéz belőle	Buda város jogkönyve 67. §
Zsigmond	1405	újévi ajándék szabályozása	Buda város jogkönyve hivatkozik rá	Buda város jogkönyve 18. §
–	1421 előtt	vásártartási engedély (péntek)	Buda város jogkönyve említi a vásárt	Buda város jogkönyve 227. §
Zsigmond	1437. szeptember 30. előtt	Zsigmond vagy megerősíti IV. Béla 1244. évi oklevelét, vagy vámmentességi kiváltságot ad a budaiaknak		
Mátyás	?	IV. Béla 1244. évi oklevelének megerősítése	idézet	1498. június 30., Buda város tanácsa

Uralkodó	A kiadás időpontja	A privilégium főbb rendelkezése	Fennmaradási forma	Fennmaradás helye
Mátyás	?	a bíróra vonatkozó kiváltságlevél	idézet	1498. június 30., Buda város tanácsa
Mátyás	?	sokadalomtartási engedély	formuláskönyv	
II. Ulászló	?	sokadalomtartási engedély	II. Lajos oklevele hivatkozott rá	1524. július 13., II. Lajos oklevele

CONTENTS

István Tringli <i>The Történelmi Szemle is Sixty-Five Years Old</i>	169
STUDIES	
Boglárka Weisz <i>The Golden Bull of Buda and the Medieval Privileges of the City</i>	171
Pál Fodor – András Mércz <i>What is Lost at Mohács? An Ottoman-Turkish Casualty List of the 1526 Campaign</i>	193
Ágnes Szalai <i>Border Conflict between Transylvania and the Vilayet of Várad in 1671-1672</i>	237
Szilvia Czinege <i>The Imprint of Széchenyi's First Works on his Correspondence</i>	257
Balázs Ablonczy <i>"Budapest cannot provide the accomodation they deserve". Refugee officials in the county of Pest-Pilis-Solt-Kiskun after World War I</i>	275
Lóránt Bódi <i>Order in the Words: Anti-Semitism and the Jewish Genocide in the Lexicons (1889-1948)</i>	291
Csaba Zahorán <i>Feasts of Nations and National States, Gestures and Counter-Gestures. The Centenary of the End of World War I and the Signing of the Treaty of Trianon in the Memory Politics of Slovakia, Romania and Hungary, 2018-2020</i>	317
REVIEW	
Antal Molnár <i>The Hungarian Greek Catholic History(writing) from the Road of Calvary to the Success Story. Lessons from an Exhibition Catalogue</i>	327

E számunk szerzői

Ablonczy Balázs, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 kutatócsoport-vezető ● Bódi Lóránt, társadalomtörténész ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Fodor Pál, az MTA doktora, kutatóprofesszor, címzetes főigazgató, BTK TTI, Kora újkori osztály, Turkológiai kutatócsoport ● Mércz András, kutató, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete ● Molnár Antal, igazgató, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Szalai Ágnes, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Tringli István, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Középkori osztály ● Weisz Boglárka, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Középkori osztály, "Lendület" Középkori gazdaságtörténet kutatócsoport-vezető ● Zahorán Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 Kutatócsoport, kutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közép-Európa Kutatóintézet

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbcsítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknck: 1000 Ft

